

Publikační chování a postoje k otevřenému přístupu mezi vědci a vědkyněmi v České republice

Publishing behavior and attitudes towards open access among scientists in the Czech Republic

PhDr. Ladislava Zbiejczuk Suchá, Ph.D. / Kabinet informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita (The Faculty of Arts, Masaryk University in Brno), Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Resumé:

Článek shrnuje výsledky dotazníkového průzkumu, který byl realizován v letech 2013–2014. Výzkum se zaměřil na publikační chování českých vědců a jejich postoje k otevřenému přístupu (open access). Metodologie studie byla inspirována šetřením SOAP (Study of Open Access Publishing), výsledky výzkumu představují vzhled do problematiky publikačního chování a postojů českých vědců a vědkyň k otevřenému přístupu založený na datech. Výsledky průzkumu odhalily zvyšující se obeznámenost vědců s otevřeným přístupem, zejména s variantou tzv. *zlaté cesty*, poměrně pozitivní vztah k principům otevřeného přístupu i problematice vnímání vztahu otevřeného přístupu a kvality vědeckých výstupů.

Klíčová slova: vědecké publikování, otevřený přístup, dotazníkové šetření, publikační chování

Summary:

The article sums up basic results from a questionnaire survey which took place in 2013–2014. The research focuses on the publication behaviour of Czech researchers and their attitudes towards open access. The methodology of the study was inspired by the SOAP research and the results are among the first data-based insights into our topic in the Czech Republic. The results show the increasing familiarity with the open access among Czech researchers, an optimistic attitude towards open access as well as inconclusive perception of the relationship between open access and the quality of published results.

Keywords: scientific publishing, open access, survey, publishing behavior

Úvod

V letech 2014–2015 probíhal ve spolupráci Kabinetu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Katedry knižniční a informační vedy na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě rozsáhlý výzkum zaměřený na vědecké publikování a vědecké časopisy v České republice. Z výzkumu byla doposud publikována pouze první část, která se zaměřila na výzkum ekonomických modelů vědeckých časopisů, modely jejich recenzního řízení a modely přístupu k obsahu (Zbiejczuk Suchá a Steinerová, 2015). Druhá část výzkumu se zaměřovala přímo na vědce a na jejich postoje k otevřenému přístupu a novým formám vědeckého publikování, tato část však byla dosud publikována pouze jako součást dizertace (Zbiejczuk Suchá 2014). Celý výzkum tematicky i metodologicky vycházel především ze studie SOAP (Study of Open Access Publishing), která se věnovala ekonomickým modelům publikování časopisů s otevřeným přístupem a postojům vědců k otevřenému přístupu (Dallmeier-Tiessen et al. 2010, Dallmeier-Tiessen et al. 2011), byl však rozšířen o další

výzkumné otázky a sledované proměnné s přihlédnutím k lokální situaci. Mírné úpravy zachovaly možnost porovnávat výsledky studií s původními závěry SOAP a zároveň zpřesnily a rozšířily datový soubor vypovídající o situaci v ČR.

Současný stav výzkumů v oblasti

Problematika vědecké komunikace není v informačních vědách a knihovnictví nijak nové téma – naopak bylo zpracováváno v posledních několika letech z mnoha stran (Borgman 2000, Borgman 2007, Ball 2011, Morrison 2009). V zahraniční literatuře je v této souvislosti poměrně rozšířený pojem *scholarly publishing* či *academic publishing*. Pro tyto pojmy budeme nadále v tomto článku používat termín vědecké publikování, protože toto spojení dobře vystihuje užší pojetí vědecké komunikace v této práci – klade důraz na problémy související se současnými proměnami ekonomických modelů publikování, publikačního a editorského procesu a další. Vědeckému publikování se věnuje stále více oborových výzkumů a publikací. Historií vědeckého publikování se například zabývali Benninon (1994), Mason (2007) či Cox (1998), o nových ekonomických modelech vydávání vědeckých časopisů pojednávají například Whitney (2011) nebo Solomon (2013). Publikačnímu chování vědců se věnovali například Grudz a Stavess (2011), Harley a další (2013) či Xia (2010). V posledních letech je samozřejmě velkým tématem i problematika predátorských časopisů (Beall 2012, Millard 2013, Bohannon 2013).

V debatě o globálních trendech se však může ztratit lokální kontext. V ČR přitom byla v posledních letech realizována řada výzkumů, které se týkají jak postoje k otevřenému přístupu (open access, dále také OA), tak problematiky vědeckého publikování vůbec. Nakladatele a modely publikování vědeckých časopisů v ČR poměrně detailně zmapoval Fabián (2013). Za nejvýznamnější lze považovat výsledky výzkumů publikované v knize *Otevřený přístup k vědeckým informacím: současný stav v České republice a ve světě* (Dědičová et al. 2016) – zde se výzkumy věnovaly například postojům knihoven či nakladatelů vědeckých časopisů v ČR. Originální průzkum oborových knihovnických časopisů (tedy nejen vědeckých časopisů, ale všech oborových) publikovala Salátová (2014), která se zaměřila na historii oborových knihovnických časopisů v České republice a dále především na publikovaná témata, recenzní modely, publikační zvyklosti a redakční práci jednotlivých časopisů. Téma otevřeného přístupu Salátová zmiňuje ve své studii pouze okrajově, primárně ji ve výzkumu zajímala forma publikování (online vs. tištěná verze). Jeden z mála původních českých výzkumů na téma časopisů s otevřeným přístupem publikovala Bláhová (2013), která vycházela z dat databází JCR (Journal Citation Report) a DOAJ (Directory of Open Access Journals) a sledovala zveřejnění článků českých odborných časopisů z vybraných vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012. Výsledky původního výzkumu postaveného na sekundární analýze dat a na dotazníkovém šetření, do kterého se zapojilo více než 300 redakcí vědeckých časopisů, byly publikovány v roce 2015 (Zbiejczuk Suchá a Steinerová 2015) a mimo jiné poukázaly na nutnost zkoumat lokální kontext publikování, především v humanitních a sociálněvědních oborech, které jsou kvůli místnímu a jazykovému ukotvení často ze strany globálních studií publikování přehlíženy.

Na tento výzkum navázalo šetření, jehož cílem bylo zodpovědět následující výzkumné otázky:

- Jaké je publikační chování vědců v České republice?
- Jaké jsou postoje vědců k novým formám vědeckého publikování, především k otevřenému přístupu?

S ohledem na výsledky předchozích studií (především Dallmeier-Tiessen et al. 2011) jsme stanovili několik dimenzí postojů vědců k novým formám vědeckého publikování

s ohledem na otevřený přístup a zajišťování kvality. Výzkumnou otázku můžeme rozložit na dílčí výzkumné otázky:

- V jaké míře vědci a vědkyně publikují otevřenou cestou?
- Jaká kritéria hrají roli při rozhodování o tom, kde publikovat?
- Panuje v ČR důvěra k časopisům s otevřeným přístupem?
- Jsou časopisy s otevřeným přístupem vnímány jako přínos pro vědu?
- Je otevřený přístup vnímán jako přínos pro širší komunitu konzumentů vědeckých textů?
- Jak je vnímán vztah otevřeného přístupu a kvality vědeckých časopisů?
- Je recenzní řízení vnímáno odlišně u časopisů s otevřeným přístupem než u tradičních časopisů?

Dalším výzkumným cílem bylo porovnat zjištěné závěry dle jednotlivých oborů. Součástí výzkumu bylo také porovnání s předchozími studiemi, především s výsledky studie SOAP z roku 2011. Výsledky z této dotazníkové studie jsou přístupné k dalšímu zpracování ve formátech .xls, což nám umožnilo získat další nezávislá relevantní data za Českou republiku. Tyto dvě výzkumné otázky však do článku vzhledem k rozsahu textu nezahrnujeme.

Metodologie výzkumu a charakteristika vzorku

Výzkum probíhal formou online dotazování (CAWI – Computer Aided Web Interviewing), dotazník byl vystaven na stránce www.vyzkumpublikovani.cz (dnes již nefunkční), na které byly zároveň zveřejněny i další informace o výzkumu. Pro sběr dat byla použita služba SurveyMonkey. Kostra dotazníku pro výzkum postojů vědců k problematice otevřeného přístupu vycházela ze studie SOAP, zohlednila však její kritiku i další výzkumné otázky. Oproti původní verzi dotazníku tedy došlo k několika úpravám, především k přidání otázek týkajících se zkušeností s různými formami recenzního řízení, se zpoplatňováním publikací¹.

Online výzkumy vědeckých pracovníků s sebou nesou mnohá metodologická úskalí. Těmto otázkám se věnoval Ryšavý (2011), který zmiňuje, že při výzkumu akademických pracovníků lze v principu využít dvě cesty oslovení respondentů, přičemž tradičnější je cesta spolupráce s vedením institucí, které mohou poskytnout kontakty na jednotlivé akademiky či vědce. Druhou cestou je přímé oslovení respondentů – vytvoření vlastní databáze je časově a obvykle také finančně náročnější, v našem případě ale především nebylo realizovatelné jak vzhledem k vysokému počtu vědeckých pracovníků ve výzkumu a vývoji v ČR, tak vzhledem k horší přístupnosti jejich kontaktních údajů.

Výsledný způsob distribuce dotazníků se tedy – podobně jako v případě studie SOAP – opíral o spolupráci s vydavateli vědeckých časopisů z České republiky, které jsou indexované v databázi JCR nebo byly v době konání studie zahrnuty do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR. V tomto případě tedy šlo o lokální vydavatele z České republiky, jejichž časopisecké tituly byly zařazeny do první fáze výzkumu. Dotazník byl tedy zaslán na adresu 301 redakcí vědeckých časopisů, které spolupracovaly s autorkou v první fázi výzkumu, s prosbou, aby byl dále distribuován autorům publikujícím v těchto časopisech. Samotný sběr dat probíhal v období od 31. 3. do 15. 4. 2014. Podařilo se sesbírat celkem 230 responzí (dotazníků

¹ Konkrétní úpravy dotazníku, včetně jeho celého znění, jsou k dispozici v původní dizertační práci (Zbiejczuk Suchá 2014).

vyplněných v úplnosti), z toho však bylo pouze 196² relevantních – tedy od pracovníků a pracovníc zapojených do výzkumu a vývoje. Většinu odpovídajících tvořili vědci a vědkyně ze společenských věd (45,8 %).

Tab. 1 Složení respondentů výzkumu³

Hlavní výzkumný obor	Absolutní četnost	Relativní četnost
A Společenské vědy	88	45,8 %
E Biovědy	26	13,5 %
J Průmysl	22	11,5 %
F Lékařské vědy	19	9,9 %
B Fyzika a matematika	11	5,7 %
D Vědy o zemi	9	4,7 %
C Chemie	7	3,6 %
G Zemědělství	6	3,1 %
I Informatika	2	1,0 %

Vyšší zastoupení humanitních a společenských věd je dáno především poměrným zastoupením titulů v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik⁴, které věrně kopíruje.

Respondenti výzkumu pocházeli většinou z akademických pracovišť a vysokých škol obecně (92 případů, tj. 57,9 %), dále z veřejných výzkumných institucí (20,1 %), jiných výzkumných organizací (9,4 %), pouze okrajově z nemocnic (6 případů, tj. 3,8 %) a dalších organizací. Z hlediska délky praxe se dá říci, že se podařilo sestavit poměrně pestrý vzorek skládající se jak z nováčků ve vědě a výzkumu, tak z pracovníků s dlouholetou praxí. Přestože výzkumný vzorek 196 respondentů je poměrně malý pro reprezentativní výzkum vědců a vědkyň v ČR, z hlediska zkoumaných charakteristik zastupuje poměrně dobře širokou paletu vědců z různých oborů a v různých fázích vědecké kariéry⁵.

Výsledky výzkumu

Vnímání dostupnosti vědeckých článků

Dotazníkové šetření se nejprve zaměřilo na vnímání dostupnosti vědeckých článků. Dostupnost článků publikovaných online je jedním z hlavních argumentů zastánců

² Je-li u vyhodnocení konkrétních otázek níže uveden nižší počet odpovědí, jedná se o počet validních responzí na konkrétní otázku.

³ Pro lepší přehlednost a pro účely vyhodnocení je dále používáno jen hrubší dělení na humanitní a společenské, přírodní a technické vědy.

⁴ V době konání výzkumu bylo na Seznam zařazeno 568 časopisů, z toho 293 časopisů z oblasti humanitních a společenských věd (podrobněji viz Zbiejczuk Suchá 2014).

⁵ Provedené dotazníkové šetření nebylo příliš rozsáhlé a jeho výsledky nelze bez výhrad přijmout jako reprezentativní. Vzhledem k rozsahu tohoto textu také nebyla věnována pozornost statistickým testům zjištěných rozdílů, tyto informace však jsou součástí dizertační práce, která shrnuje výsledky výzkumu podrobně. Dobré vodítko poskytuje porovnání s výsledky české části výzkumu SOAP, které je také součástí zmiňované dizertační práce.

otevřeného přístupu, proto je velmi zajímavé zjistit, zda vědci skutečně pocítují problém (ne)dostupnosti zdrojů.

Tab. 2 Hodnocení přístupu ke zdrojům

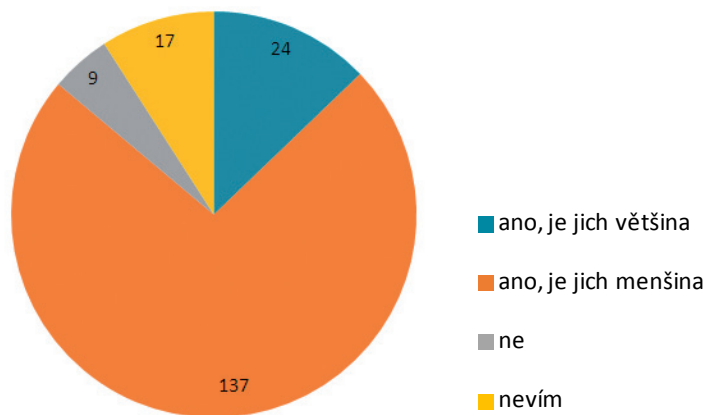
Jak byste zhodnotil/a online přístup k článkům v recenzovaných časopisech, které jsou důležité pro váš výzkum?	Absolutní četnost	Relativní četnost
dostanu se ke všem článkům, které potřebuji	14	7,4 %
dostanu se k většině článků, které potřebuji	127	66,8 %
dostanu se pouze k menší části článků, které potřebuji	47	24,7 %
nedostanu se téměř k žádným článkům, které potřebuji	2	1,1 %

Jako nejdostupnější jsou hodnoceny zdroje z oblasti technických věd, poté přírodní vědy a jako nejméně dostupné jsou hodnoceny články v oblasti humanitních a společenských věd.

Znalost časopisů s otevřeným přístupem v daném oboru

Výzkum zjišťoval obeznámenost vědců a vědkyň s časopisy s otevřeným přístupem. Ve většině případů respondenti uvedli, že o časopisech s otevřeným přístupem ve svém oboru vědí, ale zároveň zvolili variantu odpovědi, že těchto časopisů je pouze menšina (odpověď „ano, je jich většina“ byla zvolena ve 24 případech, tj. 12,8 %, odpověď „ano, je jich menšina“ byla vybrána ve 137 případech, tj. 73,3 %, pouze 9 respondentů, tj. 4,8 %, uvedlo, že o takových časopisech nevědí).

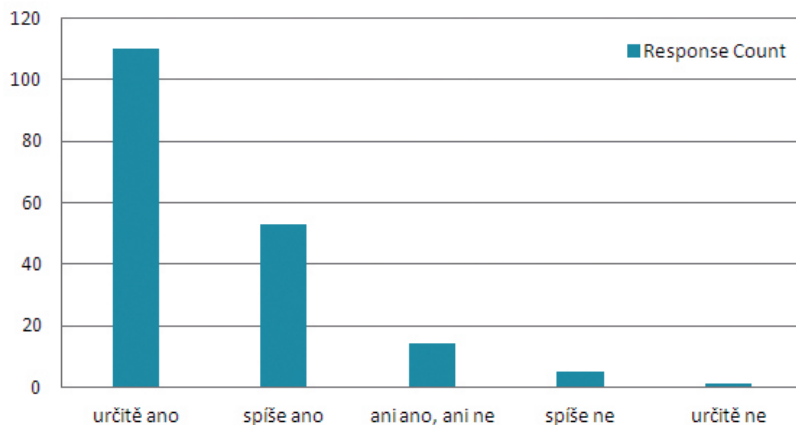
Graf 1 Obeznámenost s časopisy s otevřeným přístupem v oboru

Vnímání přínosu časopisů s otevřeným přístupem

Respondenti vnímají přínos časopisů s otevřeným přístupem pro svůj obor – pro odpověď ano nebo spíše ano se rozhodlo téměř 90 % odpovídajících (60,1 % určitě ano, 29 % spíše ano).

Graf 2 Vnímaný přínos otevřeného přístupu v oboru

Přínos však není vnímán jednoznačně, jak ukazují některé volné komentáře k otázce. Tyto komentáře zmiňovaly jak problematiku zajišťování kvality výstupů (kvalitní recenzní řízení), tak institucionální a veřejnou podporu publikování s otevřeným přístupem. Jeden autor zmínil vztah otevřeného přístupu a kvality časopisů: „Důležitější než Open Access je kvalita časopisu, tj. kvalita recenzního řízení a samozřejmě kvalita vlastních článků. Řada Open Access nemá kvalitní recenzní řízení a kvalita článků je nízká.“ (akademický pracovník působící v oblasti zemědělských věd). Patrné je také úzké spojení otázky otevřeného přístupu s problematikou financování vědy a výzkumu: „Stát na tuto zajímavou možnost nedává peníze. Publikace v OA časopise může být velmi drahá, např. 1000 CHF. Takové částky v grantech obvykle nejsou.“ (akademický pracovník působící ve výzkumu a vývoji déle než 25 let, obor chemie). Objevil se i názor vyzdvihující přednosti zelené cesty nad nevýhodami cesty zlaté.

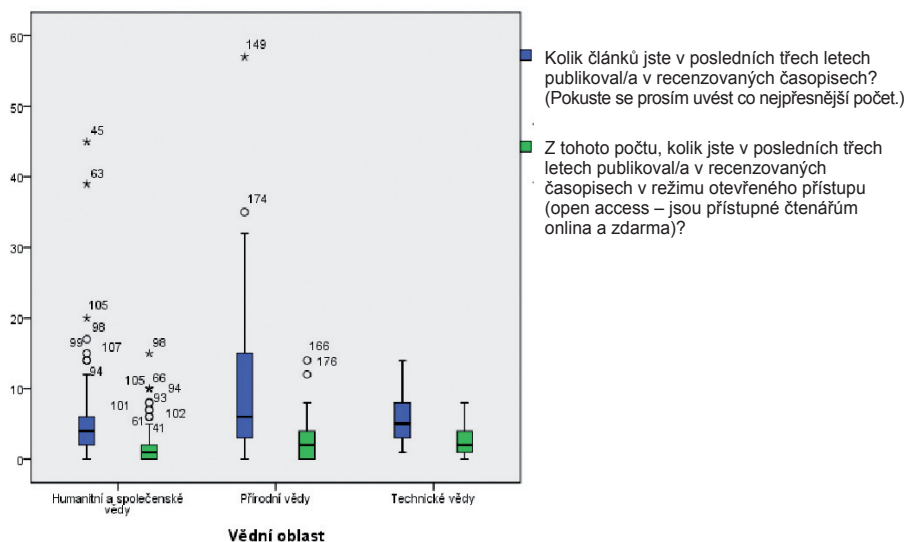
Publikační chování autorů

Na otázku týkající se počtu publikovaných článků odpovědělo celkem 169 respondentů, z nich pouze tři v posledních letech nepublikovali vůbec žádný článek, tři respondenti publikovali více než 30 článků za poslední tři roky, jeden respondent více než 40, jeden respondent uvedl, že publikoval více než 50 článků.

Respondenti průměrně uváděli 7,59 publikovaných článků za poslední tři roky, medián byl 5 článků a nejčastěji udávanou hodnotou byly 3 články. Publikační chování se přitom velmi liší dle typu vědního oboru. Zatímco respondenti a respondentky z humanitních a sociálních věd udávali průměrně 5,92 článků za poslední tři roky, u vědců a vědkyň z oblasti přírodních věd byl publikační průměr vyšší – dokonce 10,63 článků za poslední tři roky. Nejméně publikací vykazovali vědci a vědkyně z oblasti technických věd (5,52 článku).

Z grafu je patrné, že výrazně nižší jsou počty odpovědí na dotaz stran počtu článků publikovaných v režimu otevřeného přístupu. S publikováním s otevřeným přístupem mělo v posledních třech letech zkušenosti jen 115 vědců a vědkyň z celkového počtu 164 responzí na otázku (tedy 70 %). Nejčastější odpovědí bylo, že respondenti publikovali za poslední tři roky jeden článek v režimu OA (33 případů), jen v šesti případech to bylo 10 a více článků (maximální uvedený počet článků s otevřeným přístupem byl 15).

Graf 3 Počet článků publikovaných v časopisech a časopisech s otevřeným přístupem

Průměrný počet publikovaných článků je v tomto případě 2,43 článku, medián 1,5 a nejčastěji udávanou hodnotou byla 0. V počtu publikovaných článků v režimu otevřeného přístupu nejsou mezi vědními oblastmi takové rozdíly: vědci a vědkyně z oblasti humanitních a společenských věd udávali průměrně 2,15 článku, respondenti a respondentky z oblasti přírodních věd udávali průměrně 2,56 článku a nejvyšší průměrná hodnota byla uváděna v oblasti technických věd, kde byl průměrný počet 2,64 článku za poslední tři roky. Míra publikování v režimu otevřeného přístupu je tedy v tomto výzkumu velmi podobná pro všechny vědní oblasti.

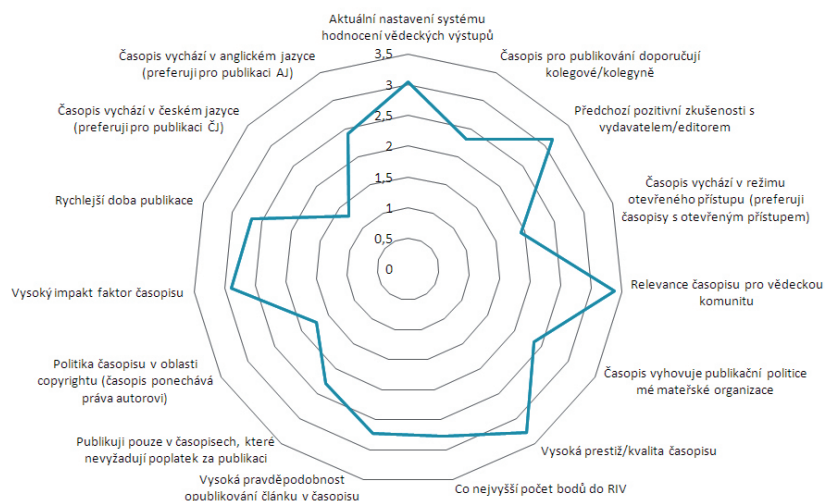
Výzkum také zjišťoval, kdo obvykle rozhoduje o tom, kam má být zaslán článek pro publikaci. V drtivé většině případů je rozhodnutí na samotném autorovi (42,7 %, respektive 73 případů) či se jedná o kolektivní rozhodnutí spoluautorů (50,9 %, respektive 87 případů).

Klíčovým cílem výzkumu však bylo především odhalit důležitost jednotlivých faktorů pro rozhodování o publikování v odborných časopisech. Výzkum se zaměřil na tyto faktory:

- Aktuální nastavení systému hodnocení vědeckých výstupů.
- Časopis pro publikování doporučují kolegové/kolegyně.
- Předchozí pozitivní zkušenosti s vydavatelem/editorem.
- Časopis vychází v režimu otevřeného přístupu (preferuji časopisy s otevřeným přístupem).
- Relevance časopisu pro vědeckou komunitu.
- Časopis vyhovuje publikační politice mé mateřské organizace.
- Vysoká prestiž/kvalita časopisu.
- Co nejvyšší počet bodů do RIV.
- Vysoká pravděpodobnost opublikování článku v časopisu.
- Publikuji pouze v časopisech, které nevyžadují poplatek za publikaci.
- Politika časopisu v oblasti copyrightu (časopis ponechává práva autorovi).
- Vysoký impakt faktor časopisu.
- Kratší interval mezi odevzdáním textu a zveřejněním.
- Časopis vychází v českém jazyce (preferuji pro publikaci ČJ).
- Časopis vychází v anglickém jazyce (preferuji pro publikaci AJ).

Průměrné skóre odpovědí ilustruje tabulka – čím vyšší skóre, tím vyšší míra připisované důležitosti. Jednotlivé faktory hodnotili respondenti prostřednictvím Likertovy škály (5 – velmi důležité, 4 – spíše důležité, 3 – ani důležité, ani nedůležité, 2 – spíše nedůležité a 1 – zcela nedůležité).

Graf 4 Faktory rozhodující o publikaci článku

Tab. 3 Faktory rozhodující o publikování v časopise

	Humanitní a společenské vědy	Přírodní vědy	Technické vědy
Relevance časopisu pro vědeckou komunitu	3,39	3,46	3,12
Vysoká prestiž/kvalita časopisu	3,29	3,41	3
Předchozí pozitivní zkušenosti s vydavatelem/editorem	3,17	3,15	3,11
Aktuální nastavení systému hodnocení vědeckých výstupů	3,01	3,05	3,15
Vysoký impakt faktor časopisu	2,67	3,07	3,11
Co nejvyšší počet bodů do RIV	2,64	2,86	2,96
Vysoká pravděpodobnost opublikování článku v časopisu	2,62	2,73	3
Kratší interval mezi odevzáním textu a jeho zveřejněním	2,54	2,86	2,59
Časopis pro publikování doporučují kolegové/kolegyně	2,45	2,18	2,26
Publikují pouze v časopisech, které nevyžadují poplatek za publikaci	2,4	2,36	1,81
Časopis vyhovuje publikační politice mé mateřské organizace	2,32	2,3	2,59
Časopis vychází v anglickém jazyce (preferuji pro publikaci AJ)	2,08	2,77	2,56
Časopis vychází v režimu otevřeného přístupu (preferuji časopisy s otevřeným přístupem)	1,84	2,04	1,96
Politika časopisu v oblasti copyrightu (časopis ponechává práva autorovi)	1,68	1,75	1,81
Časopis vychází v českém jazyce (preferuji pro publikaci ČJ)	1,36	1,15	1,44

Za nejdůležitější faktory v humanitních, společenských i přírodních vědách byly tedy označovány především:

1. Relevance časopisu pro vědeckou komunitu.
2. Vysoká prestiž/kvalita časopisu.
3. Předchozí pozitivní zkušenosti s vydavatelem/editorem.

V případě technických věd byly za nejdůležitější označovány:

1. Aktuální nastavení systému hodnocení vědeckých výstupů.
2. Relevance časopisu pro vědeckou komunitu.
3. Předchozí pozitivní zkušenosti s vydavatelem/editorem a zároveň vysoký impact faktor časopisu.

Financování a ekonomické modely publikování

Hovoříme-li o publikování v časopisech s otevřeným přístupem, je potřeba rozlišit, zda vědci a vědkyně publikují v časopisech, které za publikaci vybírají poplatky (article processing charges, APCs). S tím mělo zkušenost pouze 52 respondentů, tedy 45 % těch, kteří vůbec publikovali v režimu OA (jedná se o méně než třetinu odpovídajících, respektive 31 % odpovídajících z celkového počtu odpovědí na otázku). Ze získaných dat přitom vyplývá, že existují statisticky významné rozdíly mezi tím, zda se respondenti setkali s poplatky za zpracování článku, a oblastí vědy, ve které působí. Zatímco v humanitních a společenských vědách má s poplatky za zpracování článku zkušenost jen 15 % odpovídajících, u přírodních věd je to již 37 % a u technických věd dokonce 50 % odpovídajících. Tento rozdíl je statisticky významný.

Tab. 4 Zkušenosti s publikováním v časopise s otevřeným přístupem za poplatky

		Humanitní a společenské vědy	Přírodní vědy	Technické vědy
Ano	Absolutní četnost	12	24	14
	Relativní četnost	15,80 %	37,50 %	51,90 %
Ne	Absolutní četnost	64	40	13
	Relativní četnost	84,20 %	62,50 %	48,10 %

Dotazník dále zjišťoval průměrnou a nejvyšší výši poplatků za zpracování článků. Na obě otázky odpovědělo pouze 31 dotazovaných. Zajímalo nás, s jakou výší poplatků se autoři setkávají obvykle a jaký byl nejvyšší poplatek za publikování v režimu otevřeného přístupu.

Tab. 5 Výše poplatků za publikaci v časopise s otevřeným přístupem

	Obvyklý poplatek	Nejvyšší poplatek
Průměr	11000 Kč	19941,94 Kč
Medián	5000 Kč	10000 Kč
Modus	5000 Kč	10000 Kč
Minimum	500 Kč	1000 Kč
Maximum	50000 Kč	100000 Kč

Byl-li účtován autorům poplatek za zpracování článků, pak byl tento poplatek většinou financován plně z grantů na výzkum, případně z rozpočtu organizace. Získat finance

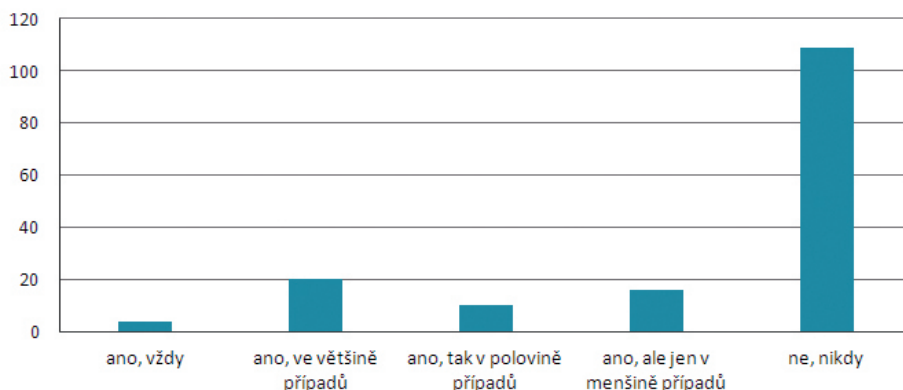
na publikování v časopisech s otevřeným přístupem však pro autory není vždy jednoduché. Necelých 10 % autorů a autorek považuje získání prostředků na publikování touto cestou za velmi snadné. Za velmi nebo spíše snadné jej považuje celkem 53,4 % odpovídajících, necelá polovina odpovídajících naopak zažívá při hledání prostředků na publikaci větší či menší obtíže.

Autoři a zelená cesta otevřeného přístupu

Výzkum se zaměřil i na otázku, zda autoři aktivně ukládají svá díla do repozitářů. Více než dvě třetiny respondentů odpověděly, že svá díla do repozitářů neukládají (109 responzí, respektive 68,6 % odpovědí). Možné důvody osvětlují otevřené komentáře k odpovědím, ze kterých vyplývá, že někteří vědci a vědkyně o možnosti využívání otevřených repozitářů nevědí nebo nemají úplné informace („Neznám takovou možnost, využila bych ji.“, „Zatím nebyla příležitost a o možnosti jsem nevěděla.“, „Nevím přesně, co jsou otevřené repozitáře.“, „Nelze – je v rozporu s copyrightem.“, „Nerozumím otázce“).

Používání repozitáře naopak potvrdilo 55 respondentů, z nich 36 (72 %) využívá repozitář mateřské instituce a 19 (tedy 38 %) oborové repozitáře.

Graf 5 Vkládání publikací do repozitářů

Zatímco tedy znalost možnosti publikovat v časopisech s otevřeným přístupem je již mezi vědci a vědkyněmi vysoká, povědomí o existenci a možnostech otevřených repozitářů je mnohem nižší. Je to podobný výsledek, který popisují ve svém výzkumu Huntington a Rowlands (2005).

Postoje k otevřenému přístupu

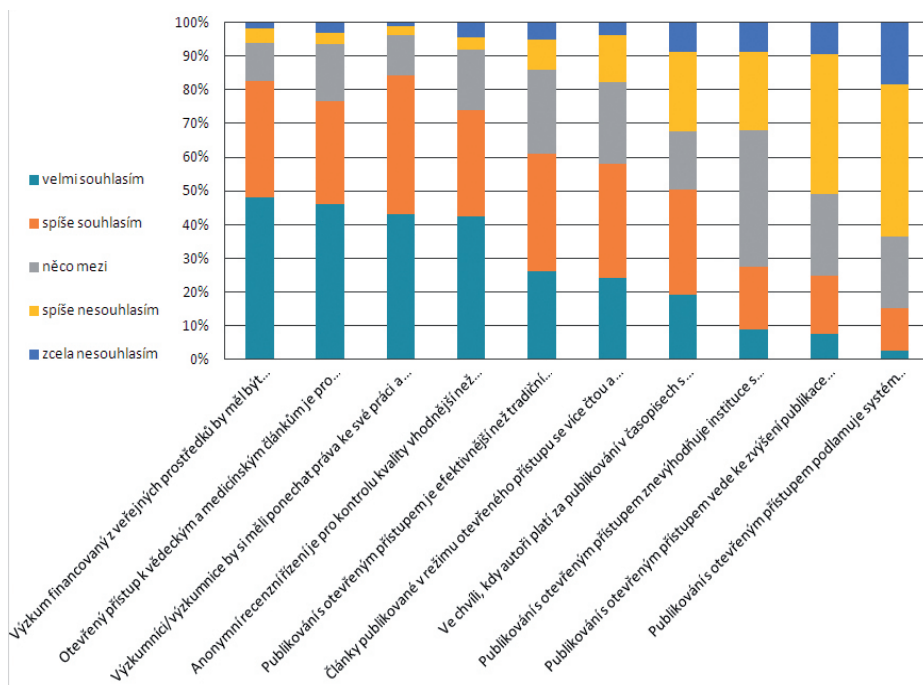
Poslední část výzkumu se zaměřila na měření postojů vědců a vědkyň k otevřenému přístupu. V dotazníku byla nabídnuta baterie výroků (pět z nich bylo zaměřených pro OA a pět proti OA) a respondenti měli pomocí Likertovy škály ohodnotit míru svého souhlasu s jednotlivými názory:

- Výzkum financovaný z veřejných prostředků by měl být přístupný pro čtení a využití bez bariér.
- Otevřený přístup k vědeckým a medicínským článkům je pro veřejnost přínosem.
- Výzkumníci/výzkumnice by si měli ponechat práva ke své práci a umožnit ostatním ji využívat.
- Anonymní recenzní řízení je pro kontrolu kvality vhodnější než řízení otevřené.

- Publikování s otevřeným přístupem je efektivnější než tradiční formy publikování.
- Články publikované v režimu otevřeného přístupu se více čtou a citují než ty, které neumožňují otevřený přístup.
- Ve chvíli, kdy autoři platí za publikování v časopisech s otevřeným přístupem, zbývá méně peněz na samotný výzkum.
- Publikování s otevřeným přístupem znevýhodňuje instituce s velkou produkcí publikací tím, že je nutí vydávat velké finanční prostředky na publikace.
- Publikování s otevřeným přístupem vede ke zvýšení míry publikování nekvalitního výzkumu.
- Publikování s otevřeným přístupem podlamuje systém recenzního řízení.

Míru souhlasu s jednotlivými výroky v celém souboru shrnuje následující graf.

Graf 6 Míra souhlasu s výroky o otevřeném přístupu

Čeští vědci a vědkyně se tedy k otázce otevřeného přístupu staví poměrně pozitivně a optimisticky – naprostá většina z nich souhlasila s výrokiem, že výsledky výzkumu financovaného z veřejných zdrojů by měly být zpřístupněny bez bariér, i s výrokiem, že otevřený přístup k vědeckým a medicínským článkům je pro veřejnost přínosem. Naopak výroky, které spojují otevřený přístup s publikováním nekvalitního obsahu či přisuzují otevřenému přístupu podlamování recenzního řízení, se setkaly převážně s nesouhlasem. Zajímavý je fakt, že výsledky nebyly příliš rozdílné, pokud porovnáme odpovědi zástupců humanitních a společenských, přírodních a technických věd.

Pokud byly rozdíly v odpovědích patrné, většinou se nejednalo o statisticky významné rozdíly⁶.

Autorům byla na závěr dotazníku poskytnuta možnost vyjádřit se k problematice otevřeného přístupu v otevřené otázce. Tuto možnost využilo celkem 29 respondentů, kteří se vesměs vyjadřovali především k otázkám nízké kvality, financování a hodnocení vědy a výzkumu obecně, budoucnosti otevřeného přístupu, vlastních zkušeností s otevřeným přístupem a několik komentářů ale zmiňovalo i neznalost problematiky.

Závěr

Výzkum byl první snahou o zmapování postojů vědců v ČR k problematice otevřeného přístupu. Byl realizován v rámci série výzkumů pro dizertační práci a jako takový se nevyhnul mnoha omezením. Vzhledem k počtu respondentů, kteří se výzkumu zúčastnili, i vzhledem ke konstrukci vzorku, která je popsána v metodologické části, nelze výsledky výzkumu považovat za plně reprezentativní. V návaznosti na závěry z předchozího výzkumu autorky si tento výzkum kladl za úkol sledovat lokální specifika vědeckého publikování, a proto byla rekrutace respondentů založena na spolupráci s redakcemi lokálních časopisů uvedených v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vycházejících v ČR, a také v JCR. Tento výběr nepochybně ovlivnil počet respondentů z jednotlivých vědních oborů. Přesto analýza i její srovnání s předchozími výzkumy naznačují, že jistou výpovědní hodnotu výsledky mají⁷. Rozsáhlejší výzkum zahrnující větší vzorek by ale nepochybně pomohl popsat situaci přesněji.

Výzkum mezi autory ukázal, že publikování v časopisech s otevřeným přístupem je pro vědce již běžnou součástí publikační praxe, nikoliv však praxí většinou (i když průměrně vědci a vědkyně za poslední tři roky publikovali v režimu OA téměř 2,5 článku, nejčastěji udávaným počtem článků v časopisech s otevřeným přístupem byla stále „0“), a to bez ohledu na oblast vědy, ve které působí. Celková obeznamenost s existencí časopisů s otevřeným přístupem je mezi českými vědci poměrně značná, celkem 86,1 % respondentů zná ve svém oboru časopisecké tituly s otevřeným přístupem. Míra obeznamenosti je dokonce o 10 % vyšší (a stejně tak o 10 % poklesla míra volby odpovědi „nevím“), než ve studii SOAP, která byla publikována v roce 2011 (samotný výzkum proběhl v roce 2010). Poměrně zajímavým faktem je, že zhruba polovina autorů se setkala i s modelem, kdy je publikování placeno samotnými autory. Rozdíly přitom nebyly ani mezi vědními oblastmi – vědci z oblastí přírodních, technických i společenských věd odpovídali přibližně stejně.

Co se týče postojů k otevřenému přístupu, jsou vědci podle dotazníku spíše optimističtí v hodnocení přínosu. Zhruba 80 % dotazovaných se domnívá, že vědci by si měli ponechat práva ke své práci a umožnit ostatním ji využívat. Jako přínosnou pro veřejnost vidí vědci i dostupnost vědeckých a medicínských článků (kolem 80 % v závislosti na vědním oboru). Stejně množství vědců si myslí, že výzkum financovaný z veřejných prostředků by měl být veřejně přístupný. 60–70 % vědců nevidí v otevřeném přístupu

⁶ Odpovědi na jednotlivé otázky podle jednotlivých oborů jsou podrobně popsány v původní dizertační práci (Zbiejczuk Suchá 2014).

⁷ Z důvodu rozsahu tohoto článku nebylo zmíněno porovnání výsledků výzkumu s českými daty z předchozí studie SOAP, která na rozdíl od této studie zahrnovala převážně vědce z přírodovědných a technických oborů. Toto srovnání ale většinou neodhalilo (stejně jako tomu často bylo u analýzy odpovědí na jednotlivé otázky v rámci tohoto výzkumu) statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými vědními obory. Pro bližší srovnání doporučujeme původní dizertační práci (Zbiejczuk Suchá 2014).

hrozbu pro otevřené recenzní řízení a přibližně stejné množství nespojuje otevřený přístup s produkcí nekvalitního výzkumu.

Výzkum na druhou stranu také potvrdil praxi, která pro odborníky pohybující se v této oblasti nemusí být nijak překvapivá: totiž, že otevřený přístup rozhodně není hlavní motivací pro publikování v odborných časopisech. Faktory, které rozhodují o publikování, jsou především relevance časopisu pro vědeckou komunitu, vysoká prestiž a kvalita časopisu a také předchozí pozitivní zkušenosti s vydavatelem. Samotný fakt, zda časopis vychází v režimu otevřeného přístupu či nikoli, je zvažován až jako jeden z posledních faktorů.

Velmi zajímavým zjištěním, které vyplývá z výzkumu, je, že autoři jsou dobře obeznámeni s problematikou otevřeného publikování v odborných časopisech, tedy se zlatou cestou otevřeného publikování, ne však již tolik se zelenou cestou otevřeného publikování, tedy ukládání prací do otevřených repozitářů.

Z předchozích dvou odstavců může plynout poměrně velká výzva pro akademické knihovny: totiž informovat lépe vědce a vědkyně o možnostech a přínosech publikování v časopisech s otevřeným přístupem. Vidíme zde totiž poměrně patrný rozpor v deklarovaných postojích vědců a vědkyň jako konzumentů a jako producentů vědeckých informací. Příčiny tohoto chování by bylo vhodné dále zkoumat – ideálně za pomoci kvalitativních výzkumných metod. Bez podrobnějšího výzkumu můžeme pouze odhadovat, do jaké míry zde hraje roli systémové nastavení na národní úrovni, do jaké míry prostředí konkrétních institucí či determinace oborovými normami (srovnej například Davis 2010, Harley et al. 2010).

Výše zmíněné výsledky představují jen malý střípek v aktuální debatě o vědeckém publikování v České republice. V úvodu článku jsme konstatovali, že tématu se v ČR již věnuje řada výzkumů, všechny (včetně tohoto) se ale soustředily převážně na popis a zmapování situace, nikoliv na její pochopení. Téma by si jistě zasloužilo další a hlubší zkoumání – a to jak na extenzivní (kvantitativní), tak především na intenzivní (kvalitativní) úrovni. Následovat by měly tedy i podrobnější (například etnografické) výzkumy popisující detailně motivy, publikační praktiky a chování publikujících vědců a vědkyň.

Použitá literatura

BALL, R. 2011. The scholarly communication of the future: From book information to problem solving. *Publishing Research Quarterly*, 27: 1–12.

BEALL, J. 2012. List of Predatory Publishers. [online]. [cit. 2014-05-10]. Dostupné z: <http://scholarlyoa.com/publishers/>.

BENNINON, B. 1994. Why the science journal crisis? *Bulletin of the American Society for Information Science*, 20(Feb./Mar.), p. 25–6.

BLÁHOVÁ, Drahomíra. 2013. Přínos, hrozby a možný vývoj otevřeného publikování (Open Access) jako nové formy vědeckého sdílení informací. *ITLib*. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/o-casopise.html?page_id=214.

BOHANNON, J. 2013. Who's Afraid of Peer Review?, *Science*. 2013 Oct 4;342(6154):60-5. doi: 10.1126/science.342.6154.60.

BORGMAN, C. L. 2000. Digital Libraries and the Continuum of Scholarly Communication. *Journal of Documentation*, 56(4), 412.

BORGMAN, C. L. 2007. *Scholarship in the digital age: information, infrastructure, and the Internet*. Cambridge, Mass.: MIT Press, xxiv, 336 p. ISBN 02-620-2619-8.

DALLMEIER-TIESSEN, S., Darby R., Goerner B., Hyppoelae J., Igo-Kemenes P., Kahn D., et al. 2010. First results of the SOAP project. Open access publishing in 2010, p. 9. 2010 Oct; Available from: <http://arxiv.org/abs/1010.0506> [cit. 2011-04-15].

DALLMEIER-TIESSEN, S., Darby, R., Görner, B., et al. 2011. Highlights from the SOAP project survey. What Scientists Think about Open Access Publishing. Available from: <http://arxiv.org/abs/1101.5260>.

DAVIS, P. 2011. Open access, readership, citations: a randomized controlled trial of scientific journal publishing. *FASEB Journal*, 2011 DOI: 10.1096/fj.11-183988, s. 4. Dostupné z: <http://www.fasebj.org/content/early/2011/03/29/fj.11-183988.full.pdf+html> [cit. 2011-04-15].

DĚDIČOVÁ, Petra, Pavla RYGELOVÁ, Jiří MAREK, et al. Otevřený přístup k vědeckým informacím: současný stav v České republice a ve světě [online]. Nakladatelství VUTIUM, 2016 [cit. 2016-10-07]. DOI: 10.13164/book.oa. ISBN 9788021453593(PDF). Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11012/61751>.

FABIÁN, Ondřej. (2013). Open access in the Czech Republic: an overview. *Library Review* [online]. 2013, roč. 62, č. 4/5 [cit. 2014-06-25] s. 211–223. ISSN 0024-2535. Dostupné také z: <http://publikace.k.utb.cz/handle/10563/1003370>.

GRUZD, A. and Kathleen STAVES. Trends in scholarly use of online social media. Workshop on Changing Dynamics of Scientific Collaboration at HICSS 2011, p. 1.

HARLEY, D., S. KRZYS ACORD, S. EARL-NOVELL, S. LAWRENCE and C. J. KING, 2010. Assessing the Future Landscape of Scholarly Communication: An Exploration of Faculty Values and Needs in Seven Disciplines. UC Berkeley: Center for Studies in Higher Education. Available from: <http://escholarship.org/uc/item/15x7385g>.

HUNTINGTON, N. P. and I. ROWLANDS. Open access journal publishing: the views of the world's most senior authors. *Journal of Documentation*, **61**(4), 2005, pp 497–519.

MASON, M. K. 2007. Academic Research, Scholarly Publishing, and the Serials Crisis. Dostupné online z: www.moyak.com/papers/journals-crisis.html [cit. 2011-04-13].

MILLARD, W. B. 2013. Some research wants to be free, some follows the money: bogus journals complicate the open access movement. *Annals of emergency medicine* **62**(2), A14-A20.

MORRISON, H. 2009. *Scholarly communication for librarians*. Oxford: Chandos Pub.

RYŠAVÝ, D. 2011. Úskalí on-line dotazování při měření postojů vysokoškoláků a pracovníků vysokých škol. *Data a výzkum – SDA Info*, **5**(1), 85–103.

SALÁTOVÁ, R. 2014. Mají česká knihovnická periodika budoucnost? INFORUM 2014: 20. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích Praha, 27. – 28. 5. 2014.

SOLOMON, D. J. 2013. Digital distribution of academic journals and its impact on scholarly communication: looking back after 20 years. [Online] *The Journal of Academic Librarianship*, **39**(1), pp. 23–28.

WITHEY, L., Steve COHN, Ellen FARAN, Michael JENSEN, Garrett KIELY, et al. 2011. *Sustaining Scholarly Publishing: New Business Models for University Presses*. The Association of American University Presses, str. 29. Dostupné online z: <http://www.h2mw.eu/redactionmedicale/2011/03/aaupbusinessmodels2011%5B1%5D.pdf> [cit. 2011-04-04].

XIA, J. 2010. A longitudinal study of scholars attitudes and behaviors toward open access journal publishing. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, **61**(3), 615–624.

ZBIEJCZUK SUCHÁ, Ladislava. *Trendy v akademickom publikovaní: situácia a postoje k open access*. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2014. Dizertační práce.

ZBIEJCZUK SUCHÁ, Ladislava a Jela STEINEROVÁ. *Journal publishing models in the Czech Republic*. Learned Publishing, W Sussex: The Association of Learned and Professional Society Publishers, 2015, **28**(4), 239–249. ISSN 0953-1513. doi:10.1087/20150403.

ZBIEJCZUK SUCHÁ, Ladislava a Jela STEINEROVÁ. Publikační chování a postoje k open access: analýza vnímání otevřeného přístupu mezi vědci a vědkyněmi v České republice. *Knihovna: knihovnická revue*. 2016, **27**(2), 54–67. ISSN 1801-3252.